

Rafal Roguski

Wpływ religii na bezpieczeństwo wewnętrzne województw lwowskiego i stanisławowskiego II Rzeczypospolitej w latach 1935–1939: wybrane przykłady

Rafal Roguski

The influence of religion on internal security of Lviv and Stanislawow voivodships of Second Republic of Poland in 1935–1939: selected by-examples

The paper presents examples of the influence of religion on the state of internal security borderlands of the Second Republic of Poland populated by Ukrainians in the thirties. It shows religious celebration as an opportunity to manifest national views and situations where violence was used against the followers of other faiths. Also presents the impact of Metropolitan Andrey Sheptytsky the attitude of Ukrainians to the Polish state.

Keywords: homeland security, universities who graduated second, religion, Lviv region, Stanislaw

Рафал Рогуцький

Вплив релігії на внутрішню безпеку Львівського та Станіславівського воєводств Другої Республіки Польща в 1935-1939 рр.: вибрані приклади

Наведені приклади впливу релігії на стан внутрішньої безпеки у прикордонних територіях Другої Республіки Польщі, заселених у 30-х роках XX ст. українцями. Показано релігійні святкування як можливість задекларувати національні погляди і ситуації, в яких насильство було використано проти послідовників інших конфесій. Також досліджено вплив митрополита Андрея Шептицького на ставлення українців до польської держави.

Ключові слова: внутрішня безпека, Друга Республіка, релігії, Львівська область, Станіславів

Życie religijne na obszarze południowo-wschodnich województw II Rzeczypospolitej miało duży wpływ na stan bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Powodem tego był fakt, że na Kresach religia stanowiła element tożsamości narodowej i często pełniła funkcję jej wyznacznika. Była też ważną częścią ruchu nacjonalistycznego, jak miało to miejsce w przypadku grekokatolików. Rzymski katolicyzm stanowił natomiast podstawę polskiej ideologii państwowej.

Na ziemiach południowo-wschodnich znajdujących się na terytorium II Rzeczypospolitej na początku lat trzydziestych mieszkało łącznie 7017,4 tys. ludności. Sytuacja ekonomiczna była tam stabilna w odróżnieniu od ziem ukraińskich znajdujących się na wschód od Zbrucza, już na terytorium ZSRR. Ludność polska wyznania rzymskokatolickiego wyniosła w roku 1939 co najmniej 27% populacji.

Odsetek ludności ukraińskiej wynosił 61 % i jej ilość nieznacznie spadła. Żydzi stanowili 9,9% mieszkańców. Spisy prowadzone przez władze austriackie w okresie rozbiorów oraz kolejne władze polskie notowały stały wzrost liczby Polaków oraz ludności wyznania rzymskokatolickiego przy spadku odsetka ludności ukraińskiej i żydowskiej. Tendencje te uległy przyspieszeniu w latach 1921–1931 i utrzymywały się do końca lat trzydziestych¹.

Jak wyżej wspomniano religia była jednym z wyznaczników narodowości. Polskie władze administracyjne dokładały więc starań, aby wzmocnić polski żywioł w województwie lwowskim i stanisławowskim. Dokonywano tego między innymi popierając przechodzenie grekokatolików do Kościoła rzymskokatolickiego. Według starosty żydaczowskiego w r. 1935 na obrządek rzymskokatolicki przeszło 30 grekokatolików, nie było natomiast przypadków przejścia z obrządku łańciskiego na grekokatolicki². Elementem tej strategii było włączanie się władz państwowych do obchodów świąt religijnych wyznań niekatolickich. Z jednej strony wzmocniało to pozycję państwa w życiu społeczności lokalnej, z drugiej zaś umożliwiało kontrolę nad samymi obchodami. Celebry z udziałem delegacji władz administracyjnych i wojska nie przekształcały się w wydarzenia o charakterze antypaństwowym.

Aktywność ukraińskich organizacji przejawiała się najczęściej na początku roku, czego powodem były święta, wizyty duszpasterskie oraz kwesty na cele oświatowe. Jednocześnie w masach chłopskich i części kleru grekokatolickiego uwidaczniała się aktywność polegająca na okazywaniu poparcia władzy państwowej. Szczególnie było to widoczne w czasie święta Jordanu obchodzonego 19 stycznia. W całym regionie zgodnie ze zwyczajem na obchody Święta Jordanu zapraszano władze administracyjne, państwowe, wojsko, kler rzymskokatolicki oraz ludność polską. W roku 1936 w dużych ośrodkach miejskich skupiających inteligencję ukraińską (Lwów, Jaworów, Przemyśl) nie podjęto działań mających na celu włączenie do uroczystości grekokatolickich strony polskiej³. Natomiast w Święcie Jordanu w Stanisławowie wzięli udział przedstawiciele władz, urzędów oraz wojska⁴.

W roku 1936 rozpoczęto działania mające na celu poddanie wpływowi polskiej kultury życia intelektualnego i religijnego. Wojsko wspierało działania państwa mające na celu akcję nawracania na katolicyzm wyznawców obrządków wschodnich⁵. W Małopolsce wschodniej w latach trzydziestych kultywowano tradycje wspólnego obchodzenia świąt państwowych i religijnych, szczególnie 3 maja, 15 sierpnia oraz 11 listopada. Okazją do wspólnych inicjatyw były uroczystości o charakterze regionalnym. Dowódca Okręgu Korpusu nr VI Lwów wydał odpowiednie wytyczne w sprawie udziału wojska w świątach wyznań religijnych innych jak katolickie. W szczególności dotyczyło to grekokatolików. W odniesieniu do Święta Jordanu wystarczyło jedynie wysłanie zaproszenia do dowódcy najbliższego garnizonu wojskowego, aby ten był już zobligowany do delegowania swoich przedstawicieli,

kompanii honorowej oraz orkiestry. Dowódca zwalniał również w tym dniu z zajęć wszystkich żołnierzy danego wyznania chcących wziąć udział w uroczystości⁶.

Ukraińcy obchodzili uroczyste nabożeństwa żałobne upamiętniające zmarłych działaczy nacjonalistycznych. Duże zainteresowanie wśród społeczności ukraińskiej wzbudziła śmierć przewodniczącego zarządu OUN płk. Jewhena Konowalca. Został on zamordowany w dniu 23 maja 1938 roku w Rotterdamie. 4 czerwca 1938 roku została odprawiona przez ks. prałata dr. Leontija Kunyckiego i pięciu młodych księży w cerkwi św. Jura we Lwowie panachida za płk. Konowalca. Wielu uczestników panachidy nosiło demonstracyjnie symbol żałoby. Ksiądz prałat Kunyckij odprawił również panachidę na grobach ukraińskich żołnierzy na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie, w której uczestniczyło około 2 tys. osób. Następnie ks. Burbak wygłosił kazanie o nacjonalistycznej treści⁷. Należy podkreślić, że treść kazań nie była zgodna z polityką państwa polskiego. Kolejne rocznice śmierci płk. Jewhena Konowalca obchodzono spokojnie. W roku 1939 w kilku przypadkach odprawiono panachidy za jego duszę. Odnotowano także cztery wypadki demonstracyjnego wywieszania żółto – niebieskich flag i ukraińskich trójzębów oraz stawiania krzyży. Ukraiński element nacjonalistyczny skoncentrował swą uwagę na obchodach «święta mogił» w okresie grekokatolickich Zielonych Świąt. Zebrania żałobne związane ze «świętem mogił» nacjonałiści próbowali wykorzystać do odczytywania referatów na temat utworzenia państwa ukraińskiego⁸. Zwierzchnicy kościoła grekokatolickiego starali się łagodzić nastroje nacjonalistyczne wśród podległego sobie kleru. Przykładem jest przeniesienie na skutek interwencji ks. biskupa Chomyszyna solidaryzującego się z ukraińskim ruchem nacjonalistycznym przeora OO. Redemptorystów w Stanisławowie ks. Vande-Maele⁹. W gromadzie Targowica działacze USRP zbierali podpisy na petycji do Metropolity Szeptyckiego o przeniesienie ks. Mikołaja Lutego za jego ustosunkowanie się do radykałów narodowych. Ks. Luty był zwolennikiem Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowo Demokratycznego UNDO¹⁰.

Duży wpływ na postawę ludności ukraińskiej wyznania grekokatolickiego (a takiej była zdecydowana większość) miała osoba metropolity Andrzeja Szeptyckiego. Polska badaczka Mirosława Papierzyńska Turek uznała metropolitę Andrzeja Szeptyckiego za jednego z głównych przedstawicieli kierunku «zdecydowane nacjonalistycznego» wśród duchowieństwa grekokatolickiego. *Młodzieży. wszczepiano poglądy określane jako «katolicka OUN».* Ta grupa była stosunkowo nieliczna, ale miała poważne oddziaływanie z uwagi na osobę metropolity, uważanego za duchowego przywódcę nacjonalizmu ukraińskiego w Polsce¹¹. Metropolita Szeptycki starał się o uzyskanie dla ziem ukraińskich niepodległości, współpracując ze wszystkimi siłami politycznymi dążącymi do tego celu. Nie występował energicznie przeciwko OUN wiedząc, że wielu z jego podwładnych duchownych stoi po stronie OUN¹². W dokumencie *Słowo do młodzieży ukraińskiej* z roku 1932 nie potępił kategorycznie działań o charakterze

terrorystycznym, ale jedynie napominał o niestosowanie przemocy. Uważał, że jedynym efektem działań terrorystycznych mogło być bardziej zdecydowane przeciwdziałanie ze strony państwa polskiego na zasadzie akcji powodującej reakcję¹³.

Od maja do września 1938 roku miały miejsce liczne przykłady wystąpień antypaństwowych księży grekokatolickich. W powiecie Bóbrka jeden z księży pozostawał w dochodzeniu prokuratorskim. Natomiast w powiecie miejskim lwowskim nie odnotowano wystąpień antypaństwowych ze strony przedstawicieli cerkwi grekokatolickiej, które kwalifikowałyby się do postępowania sądowego. Część księży prowadziła jednak działalność antypaństwową jak np. wspomniany wyżej ksiądz Leontij Kunićkij¹⁴. W okresie dwudziestolecia międzywojennego 101 księży grekokatolickich było czynnych w akcjach przeciwko państwu polskiemu¹⁵.

Nacjonalizm ukraiński w latach trzydziestych wzrastał pod auspicjami kleru grekokatolickiego, stopniowo przechodzącego na pozycje radykalne. Kler grekokatolicki nie zaprzestawał równocześnie popierać wysiłków władz polskich odnoszących się do walki z nielegalnym ruchem komunistycznym¹⁶.

Z inicjatywy metropolity Andrzeja Szeptyckiego oraz Instytutu Generalnego Akcji Katolickiej proklamowano święto «Ukraińska Młodzież Chrystusowi». Sama idea święta powstała jeszcze w roku 1932, kiedy metropolita wspominał o niej na konferencji Stowarzyszeń Maryjnych. Papież Pius XI ogłosił rok 1933 Rokiem Jubileuszowym związanym z 1900 rocznicą męczeńskiej śmierci Chrystusa na Golgocie. W Kościele grekokatolickim uznano więc, że dobrze będzie połączyć obchody Roku Jubileuszowego ze świętem młodzieży¹⁷. Polacy odebrali organizację święta «Ukraińska Młodzież Chrystusowi» z dnia 6-7 maja 1933 roku jako oznakę ukraińskiego nieposłuszeństwa, zarzucając organizatorom sympatyzowanie z OUN. Organizacja ta nawoływała natomiast do bojkotu obchodów obawiając się, że młodzież ukraińska zacznie przechodzić z grup nacjonalistycznych do organizacji katolickich¹⁸. Pojawiły się nawet pogłoski, że OUN zamierza przeprowadzić zamachy terrorystyczne przeciwko uczestnikom święta. O rozpowszechnianie takich pogłosek OUN oskarżył sam Komitet Organizacyjny obchodów¹⁹.

Swoistym papierkiem lakmusowym podejścia przedstawicieli poszczególnych wyznań religijnych do państwa polskiego były uroczystości żałobne po śmierci Marszałka Józefa Piłsudskiego. W dniu 17 maja 1935 roku odbyły się uroczyste nabożeństwa żałobne w świątyniach wszystkich wyznań w Polsce, w tym na Kresach południowo-wschodnich. Oprócz głównych miast nabożeństwa odprawiano również w mniejszych miastach oraz wsiach. W kościele rzymskokatolickim w Rohatynie przy tłumnym udziale wiernych ustawiono symboliczny katafalk, przy którym w czasie nabożeństwa zaciągnęli wartę honorową oficerowie rezerwy i najwyżsi rangą w miejscowości członkowie Związku Strzeleckiego. Na nabożeństwie żałobnym w Koniuszkach śpiewano pieśni żałobne polskie i ukraińskie, a młodzież szkolna zaśpiewała pieśń «Boże Ty Polszczo» – czyli «Boże coś Polskę» w języku ukraińskim. Proboszcz rzymskokatolicki

w Rohatynie wzbraniał się wywiesić flagę na wieży kościoła twierdząc, że powinien to zrobić miejscowy magistrat. Zwlekał również z wpisem do księgi kondolencyjnej²⁰. W Stanisławowie msze żałobne odbyły się 17 maja o godzinie 9⁰⁰ i 10⁰⁰. Równocześnie z nabożeństwem w kolegiacie, o godzinie 10⁰⁰ miała zostać odprawiona msza przy ołtarzu polowym przed kolegiatą dla garnizonu stanisławowskiego. Po mszy kapelan wojskowy wygłosił dziesięciominutowe kazanie okolicznościowe. Grekokatolicki ordynariat biskupi w Stanisławowie polecił odprawić nabożeństwa żałobne oraz bicie w dzwony w dniach i godzinach, w których w danych miejscowościach odbywać się będą uroczystości żałobne rzymskokatolickie²¹.

W dniu 15 maja, gdy w Warszawie odbywały się uroczystości żałobne, w Bolechowie, mieszkańcy przy zainstalowanym megafonie słuchali z głośników na rynku audycji z uroczystości pogrzebowych. Miejscowy ksiądz nie zezwolił jednak na bicie w dzwony kościelne, mówiąc, że *«kałatać nie będzie»*. Następnego dnia wieczorem członkowie miejscowego oddziału Związku Strzeleckiego, weszli bez jego zezwolenia na wieżę kościelną i po zakończonym nabożeństwie majowym dzwonili przez 10 minut. Ksiądz nie reagował na zdarzenie obawiając się gwałtownej reakcji rozgoryczonej młodzieży. Ten sam ksiądz niechętnie zgodził się na odprawienie nabożeństwa żałobnego i wygłoszenie okolicznościowego kazania. Sprawę zachowania miejscowego kapłana skierowano do Prokuratora Sądu Okręgowego w Stryju. W związku z obchodami żałoby narodowej w Pszeniczniku w powiecie Dolina nieznany sprawca usiłował uniemożliwić bicie w dzwony w czasie nabożeństwa żałobnego. Ustawił wewnątrz dzwonnicy zaporę drewnianą, a na drzwiach zawiesił kartkę z napisem *«siehodka zaboroniaje sia dzwonyty»*. Drzwi jednak otwarto siłą i w czasie nabożeństwa bito w dzwony. O blokadę dzwonnicy oskarżono jednego z miejscowych sympatyków OUN²².

Również w powiecie Śniatyńskim 17 maja w godzinach rannych odprawione zostały we wszystkich świątyniach trzech obrządków uroczyste nabożeństwa żałobne, za wyjątkiem dwóch kościołów grekokatolickich, gdzie ksiądz odprawiał msze z niechęcią i bez panachidy. Natomiast uroczyste nabożeństwa odprawiali rabini w bożnicach. W Śniatyniu w trakcie mszy żałobnych wstrzymano ruch i zamykano sklepy. W gromadzie Krasnostawce w miejscowości Pełeluja ksiądz grekokatolicki nie odprawił nabożeństwa, pomimo, że otrzymał nakaz od swego biskupa. Miejscowa ludność ukraińska potępiła zachowanie księdza, mówiąc, że jeżeli sam biskup Jozafat Kocyłowski nie uchylił się od odprawienia nabożeństwa w Krakowie, to tym bardziej nie powinien tego robić ksiądz w Pełeluji. W Śniatynie ksiądz grekokatolicki odprawił nabożeństwo ciche bez panachidy²³.

Masowe uroczystości religijne były zgromadzeniami, które już same z siebie stanowiły wyzwanie dla służb porządkowych i lokalnej administracji. 28 sierpnia z okazji Święta Matki Boskiej odbyła się przy Skałach Dobosza w Bubniszczu powiat Dolina uroczystość odpustowa, z udziałem około 1000 osób z terenu powiatu

dolińskiego i stryjskiego. Okres letni charakteryzował się dużą ilością plenerowych wydarzeń religijnych, w tym pielgrzymek. W miesiącu sierpniu roku 1936 odnotowano duży ruch pielgrzymek do klasztoru w Hoszowie w powiecie Dolina. W związku z prowadzoną przez księży rzymskokatolickich akcją antykomunistyczną nastroj uczestników tych pielgrzymek był bardzo napięty. Młodzież biorąca w nich udział przybywała na nie uzbrojona w kije celem obrony przed ewentualnymi napaściami ze strony komunistów²⁴. Dla wyznawców przede wszystkim religii rzymskokatolickiej komuniści byli istotnym zagrożeniem. We wsi Nowosiółki 1 maja 1933 roku komuniści zorganizowali pochód z transparentami na żeński klasztor rzymskokatolicki sióstr niepokalanek w Maciejowie. Odnotowano nawet usiłowanie podpalenia²⁵.

Uroczystości o charakterze religijnym miały również swój wydźwięk polityczny połączony z możliwością zakłócenia porządku publicznego ze strony sił antypaństwowych. W dniach od 21 do 25 sierpnia w Obłaźnicy w powiecie żydaczowskim odbyła się grekokatolicka misja cerkiewna. Ukraińska młodzież nacjonalistyczna zorganizowała na jej pożegnanie banderę konną, przy czym jeźdźcy ubrani byli w stroje kozackie²⁶.

Walka o rząd dusz w kościele na Kresach południowo-wschodnich przyjmowała niekiedy bardzo drastyczne formy. W dniach od 30 lipca do 12 sierpnia 1936 roku odbyła się w Podleśniowie w powiecie nadwórniańskim misja grekokatolicka prowadzona przez dwóch księży z klasztoru OO. Redemptorystów we Lwowie. Misja miała na celu utwierdzenie ludności w zasadach wiary katolickiej w związku z szerzącym się w tej miejscowości nauką «sektę» Baptystów. Na skutek akcji misyjnej ludność dobrowolnie złożyła przed cerkwią na placu posiadane «sekiarskie» broszury i książki, które następnie spalono²⁷.

Do skrajnie niebezpiecznej, zakończonej tragedią sytuacji związanej z wrogością lokalnej społeczności do grupy Badaczy Pisma Świętego doszło dnia 10 stycznia 1937 roku w Tumierzu w powiecie buczackim województwa stanisławowskiego. Podczas nabożeństwa doszło do napaści grupy miejscowej młodzieży na modlących się. W czasie bójki został uderzony kołkiem w głowę Jurko Kukura, rolnik, członek grupy z Tumierza. Odprowadzony do domu wkrótce po wypadku zmarł. Lżejszych obrażeń cielesnych doznało 15 osób. Sprawcy napadu na dom i pobicia członków grupy Badaczy Pisma Świętego zostali zidentyfikowani i stanęli przed sądem. Wrogie ustosunkowanie się mieszkańców gromady Tumierza do grupy badaczy Pisma Świętego spowodowane było przez wikariusza w Tumierzu, który w krytycznym dniu w czasie nabożeństwa w miejscowej cerkwi wzywał ludność, że już najwyższy czas rozprawić się z «sekiarzami». Ksiądz wikariusz nie przyznał się do podburzania ludności przeciw Badaczom Pisma Świętego, ale nie ukrywał również, że odnosił się do nich nieprzychylnie porównując ich z komunistami²⁸.

Ludność żydowska pod względem religijnym nie stwarzała sytuacji zagrażających bezpieczeństwu. Charakter antypaństwowy miały organizacje polityczne, szczególnie

związane z ruchem komunistycznym. Gminy wyznaniowe jeśli przejawiały działania o charakterze nacjonalistycznym, to nie miały one na celu zniszczenia jedności państwa polskiego. W Sołotwinie powiat Nadwórna od pewnego czasu panował rozłam wśród ludności żydowskiej na tle wyborów do Zarządu gminy wyznaniowej żydowskiej oraz wyboru rabina. Niezadowolone grupy zwalczały się nawzajem. W trakcie sporu dochodziło do czynów niezgodnych z prawem. Wzajemne napaści na członków zwaśnionych stron były na tyle poważne, że stały się przedmiotem dochodzeń prokuratorskich²⁹. Poniższy przykład pokazuje, że za pomocą siły fizycznej rozwiązywano własne wewnętrzne sprawy i były to czyny o charakterze spontanicznym.

W życiu społeczności żydowskiej w marcu 1936 nastroje antypaństwowe wywołało przyjęcie ustawy o ograniczeniu uboju rytualnego. Negatywne podejście stronnictw ukraińskich do wniosku o uchwalenie ustawy poprawił relacje ukraińsko-żydowskie³⁰.

Wpływ religii na stan bezpieczeństwa wewnętrznego województw południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej był znaczny. Uroczystości religijne były okazją do manifestowania poglądów narodowych dla ludności ukraińskiej. Zaangażowanie polityczne demonstrował również kler grekokatolicki. Władze polskie starały się wykorzystać uroczystości religijne i kwestie wyznaniowe do polonizacji ludności ukraińskiej. Niechęć do poszczególnych wyznań przybierała formy bardzo gwałtowne jak opisany powyżej zakończony zabójstwem napad młodzieży na nabożeństwo grupy Badaczy Pisma Świętego. Agresywne zachowania wobec przejawów religijności prezentowali komuniści. Uczestnicy świąt religijnych czasami w obawie przed atakiem komunistów mieli ze sobą naprędce stworzone uzbrojenie.

¹ Eberhardt P. Przemiany narodowościowe na Ukrainie w XX wieku. – Warszawa 1994. – S. 148–150.

² Włodarkiewicz W. Przed zagładą. Społeczeństwo Wołynia i Małopolski Wschodniej wobec państwa polskiego (1935–1939). – Warszawa, 2013. – S. 193.

³ Ibidem. – S. 215.

⁴ Дерхавний архів Івано-Франківської обл. (далі – ДАІФО). – Ф. 2 (Станиславское воеводское управление г. Станислав. Отдел общественно-политический. Пододдел политико-национальный). – Оп. 1 (Месячные отчеты с Станиславского воеводского управления о политической обстановке в воеводстве за 1936 год). – Ед. хр.1431 (Urząd Wojewódzki Stanisławowski. Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc styczeń 1936). – Арк. 5.

⁵ Ostanek A. A. VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939. – Warszawa, 2013. – S. 299.

⁶ Ibidem. – S. 306.

⁷ Włodarkiewicz W. Op. cit.. – S. 329.

⁸ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Ед. хр. 2343. Urząd Wojewódzki Stanisławowski Nr P.P. Taj./17/2/39 Stanisławów, dnia 20 czerwca 1939 Sprawozdane ze stanu bezpieczeństwa za miesiąc maj 1939. Rozdział VI. Ukraiński ruch nielegalny /OUN –UWO/. 1. Charakterystyka działalności. – S. 14.

- ⁹ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Ед. хр. 1432 (Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc lipiec 1936 r. Część szczegółowa. Życie wyznaniowe, k. 25).
- ¹⁰ Там же. – Ед. хр. 1436. – S. 11.
- ¹¹ Strutyński M. Metropolita Andrzej Szeptycki i biskup Grzegorz Chomyszyn wobec państwa polskiego. Przegląd stanowisk badawczych // Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na Kresach Wschodnich / red. B. Grott. – Kraków, 2009. – S. 109.
- ¹² Ibidem. – S. 109.
- ¹³ Ibidem. 109–110.
- ¹⁴ Włodarkiewicz W., op. cit.. – S. 335.
- ¹⁵ Rzemieniuk F. Stosunek greckokatolickiego duchowieństwa do postanowień Konkordatu w okresie II Rzeczypospolitej (1918–1939). – Siedlce 2004. – S. 59.
- ¹⁶ Prus E. Władysław Świątojurski. Rzecz o arcybiskupie Andrzeju Szeptyckim (1865–1944). – Warszawa, 1985. – S. 161.
- ¹⁷ Behen O. Akcja Katolicka i ukraińskie organizacje katolickie w Małopolsce Wschodniej w okresie międzywojennym. – Lublin 2009. – S. 134–135.
- ¹⁸ Ibidem. – S. 141.
- ¹⁹ Ibidem. – S. 143.
- ²⁰ ДАІФО. Ф. 2. – Оп. 1. – Ед. хр. 1366 (Переписка с поветовыми старостами откликов населения и различных политических партий на смерть Пилсудского). – Арк. 146.
- ²¹ Ibidem. – Арк. 147 (Starosta Powiatowy Rohatyński Nr. 0.1/35. Rohatyn, dnia 18 maja 1935. Uroczystości z powodu zgonu Pierwszego Marszałka Polski śp. Piłsudskiego. Sprawozdanie Wydziału Społeczno-Politycznego w Stanisławowie do Wojewody Stanisławowskiego. Komunikat prasowy nr 2 Komitetu Organizacyjnego Uroczystości Żałobnych w Stanisławowie).
- ²² Ibidem. – Do Urzędu Wojewódzkiego Wydział Społeczno-Polityczny w Stanisławowie. Nr. 34/tj/35. Stanisławów, dnia 24 maja 1935 r. Nastroje ludności w związku ze zgonem Pana Marszałka Piłsudskiego. – S. 2 k. 152.
- ²³ Ibidem. – Starosta Powiatowy Śniatyński. Nr. O.1.Śniatyń, dnia 24 maja 1935 Uroczystości pogrzebowe Pierwszego marszałka Polski śp. Józefa Piłsudskiego, k. 155.
- ²⁴ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Ед. хр. 1432 (Urząd Wojewódzki Stanisławowski Nr. SP.P. Taj. 17/1/36. Stanisławów, dnia 10 sierpnia 1936. Życie wyznaniowe). – Арк. 56.
- ²⁵ A. Michna, Siostry zakonne-ofiary nacjonalistów ukraińskich na terenie metropolii lwowskiej obrządku łacińskiego w latach 1939–1947. – Warszawa 2010. – S. 34.
- ²⁶ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Ед. хр. 1432. – Арк. 56.
- ²⁷ Ibidem. – Арк. 56
- ²⁸ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Ед. хр. 2105 (Переписка со Стрийским, Станиславовским и Рогатинским поветовыми старостами о наблюдении за деятельностью отдельных евангелических и греко-католических обиденников). – Арк. 76 (Komenda Wojewódzka Policji Państwowej Urząd Śledczy w Stanisławowie. Nr 145/37 Stanisławów, dnia 27 stycznia 1937. Do Urzędu Wojewódzkiego Wydział Społeczno-Polityczny w Stanisławowie. Kukura Jurko –śmierć wskutek pobicia).
- ²⁹ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Ед. хр. 1432. – Арк. 27.
- ³⁰ Włodarkiewicz W. Op. cit. – S. 219.